

Google keresés[Web](#) [Kerikata.hu](#)

Google Hirdetések

The Power

Knowledge

e

rapidschoo...

A nők helyzete Magyarországon az 1950-es évek első felében

(Konferencia, Dunaújváros, 2000. május 2.)

© 2000 Ambrus Attiláné Dr. Kéri Katalin egyetemi docens

I. Historiográfiai bevezetés

A nőtörténeti kutatások a klasszikus történetírásban szinte egyáltalán nem jelentek meg. Ezt a hagyományt örökölte a 20. század is, és e század második felére esik, hogy a nő elfoglalta helyét a történeti kutatások programjában.^[1] Ez több okkal is magyarázható. Egyik fontos mozgatórugó az volt, hogy az 1960-as évektől tapasztalható a társadalomtudományi kutatások előtérbe kerülése. A feminista irányzatok is nyilvánvalóan hatást gyakoroltak a történeti kutatásokra. Nem elhanyagolható az a tény sem, hogy a történészek között az utóbbi évtizedekben minden korábbinál jelentősebb arányban jelentek meg a nők, akik világszerte vallották, hogy a nő- és gyerekkortörténet kutatása nélkül nem lehet teljes múltunk feltárása.

A volt szocialista országokban a nőtörténet kutatása szintén az 1960-as évek végétől lendült fel, és voltak kiemelt területei, az uralkodó ideológiának megfelelően. Természetesen nagy figyelmet fordítottak a nőmozgalmak történetének feltárására, főként akkor, ha a szocialista éra előkészítőjét ismerték fel egy-egy nőszervezetben vagy női aktivistában. A női munka történetjének alakulása is az érdeklődés homlokterében állott, és a történészeknél is jelentősebb munkát végeztek e feltárások kapcsán a közgazdászok és szociológusok, akik statisztikai adatokkal alátámasztott kutatásokban mutatták be a női munkavégzés elmúlt században való alakulását. A nők politikai és magánjogi helyzetének tárgyalása is fontos területe volt a történeti kutatásoknak, szintén nem csak történészeket, hanem jogászokat és politológusokat lehet a kutatók között kiemelni. A nők művelődési jogainak vizsgálata e kérdéskörön belül Magyarországon is mindvégig az érdeklődés fókuszában állott az elmúlt évtizedekben.

A nőtörténeti vizsgálódások számos más terület feltárásával egészíthetők és egészítendőek ki, melyek jórészt kimaradtak (nem csupán a szocialista történetírás korszakában) az eddigi kutatásokból. Elsősorban és mindenekelőtt a **magánszféra** vizsgálatát szükséges hangsúlyozni, hiszen igencsak keveset tudunk valamennyi korszak hétköznapijairól, a férfiak és nők, idősek és fiatalok, kisebbségben élő és többséget alkotó népcsoportok kapcsolatairól, magánszférájáról, a „nagypolitikához” való viszonyulásáról, stb.

Ahhoz, hogy a nők történetét a lehető legteljesebb módon feltárjuk, szükség van a családtörténet, a divat-, a mentalitás-, a nevelés-, a sport-, az intézmény-, a vallás-, a politika-, a filozófia-, a vallás- és művészettörténet eredményeinek tanulmányozására és beemelésére is, illetve ezen és más tudományágak (pl. a statisztika és a demográfia) módszereinek felhasználására. A nőtörténeti kutatások tehát a történettudomány egyik sajátos területét alkotják, és olyan inter- és multidiszciplináris megközelítést igényelnek a kutatóktól, ami eddig nem volt jellemző az effajta vizsgálódásokra. Azt azonban le kell szögezni, hogy voltaképpen nem beszélhetünk nőtörténetről önmagában, hiszen az emberiség teljes eddigi története során nők és férfiak együttesen alkották bolygónk lakosságát, így a múlt feltárása is csak a **két nem történetének együttes kutatásával** vihető véghez.

Jelen előadás, melyben az 1950-es évek első felének magyarországi nőtörténetéről szándékozom néhány megállapítást tenni – *jelezve, hogy a témát illetően számos kutatás szükségeltetik még, és ezen írás csak néhány következtetés levonására vállalkozhat* –, ezen új törekvés jegyében íródott. A politikai törekvések, párt- és szakszervezeti célkitűzések vizsgálata mellett megpróbáltam betekintést nyerni nevezett időszak nőnevelési és női jogokkal kapcsolatos sajátosságaiba; a közélet színterei mellett igyekeztem nyomon követni a magánszféra jellemzőit, a férfi-női illetve anya-gyermek kapcsolatok jellemzőit, kitértem a női divat, a női munka és háztartásvezetés kutatására is.

Forrásaimat így megpróbáltam a lehető legszélesebb palettáról válogatni: áttekintettem korabeli törvényeket és rendeleteket, pártpolitikai dokumentumokat, sajtótermékeket (Nők Lapja, Szabad Nép, Ez a Divat) és szépirodalmi művek részleteit, valamint korabeli fotókat. (Kutatásaimba ezidáig csak kevéssé építettem be a szóbeli adatközlők információit, visszaemlékezéseit, de szeretném kiemelni, hogy fontos kutatási feladatnak tekintem az efféle vizsgálódásokat, hiszen napjainkban elérhetőek és megszólaltathatóak még szép számmal az akkori korszakban élt személyek.)

A nőtörténeti kutatások során is figyelembe kell venni azokat a nehézségeket, amelyek közelmúltunk történetének feltárása során jelentkeznek. Glatz Ferenc egy, az ú.n. Kádár-korszak kutatásával foglalkozó tanulmányában például kifejtette, hogy az 1945 utáni korszak **tudományos** kutatása kívánatos. Tényszerűnek kell lennie a vizsgálódásnak, és a korszak értékelése kapcsán a kutatásnak meg kell jelenítenie a korabeli realitásokat.^[2] Kerülendő szerinte az, hogy a divatos „anti-korszak sematizmusa” befolyásolja a kutatásokat. (Ugyanez jellemző volt az 1945-89 közötti időszakban a Horthy korszak kutatását és megítélését illetően is.)

II. A vizsgált korszakról

Az 1950-es évek első felének történeti vizsgálata nem terjedhet ki csupán Magyarországra. 1945, de főként 1948 után kiemelt fontossággal bír a térség egészének története illetve a szocialista és a kapitalista tábor bonyolult kapcsolatrendszerének feltárása. Glatz Ferenc szerint – mivel a magyar történelem 1948 után szerves része volt a szovjet államrendszernek – e mozgástéren belül kell elvégezni a kutatásokat.^[3] 1953 és 1989 között a magyarországi belpolitika egyik legfőbb sajátossága volt az, hogy a „politikai inga” a reform és a visszahúzás erői között mozgott. A politikai rendszer működésének megítélésével kapcsolatosan ezen időszak esetében is az a legfontosabb mérce, hogy mennyit tett meg az állampolgárok anyagi-szellemi gyarapodásáért, hogy miféle lehetőségeket biztosított az egyszer megélhető élethez.^[4]

A korszak nőtörténetének alakulását is nagyban befolyásolta a nemzetközi erőviszonyok alakulása, a tervezőgazdálkodás bevezetése, a szovjet modell követése vagy az arra való törekvés, a külföldi és magyarországi munkásmozgalmi irányzatok lépései illetve az MDP politikájának mozgásai. Az 1945-1956 közötti időszakot jellemezve, egy, a nőmozgalmakról szóló könyvében Bassa Endre az alábbiakat írta:

„A nagy tettek, a lázas nagyot akarás, az irreális tervekjavítás és a tragikus tévedések” időszaka volt.^[5] E tények alapvetően meghatározták a nőpolitika, a nőkép illetve a nők életének alakulását is:

- A szocialista iparosítás;
- az egypártrendszer bevezetése;
- a társadalomban tapasztalható, jórészt mesterségesen „gerjesztett” és levezényelt mobilitás, tömegek „helycseréje” a társadalmi szerkezetben belül;
- a terv- és munkaerőgazdálkodás;
- az „éberség” meghirdetése;
- a békeharc

és számos egyéb tényező hozzájárult ahhoz, hogy a nők helyzete és megítélése a nevezett időszakban gyökeresen megváltozott. A női munka, a női művelődés, a gyermekvállalás és sok más terület komplex vizsgálata világíthatja csak meg pontosabban ezen változások mikéntjét, folyamatát és jellegzetességeit.

III. Nőmozgalmak az 1940-es évek második felében

1944-45 fordulóján, a háborús megpróbáltatásokból fokozatosan kilábaló Magyarországon jelentős szerep hárult a nőkre az újjáépítésben. 1944 végén Szegeden megalakult az Antifasiszta Dolgozó Nők Szövetsége, 1945 januárjában pedig létrejött a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének országos szervezete. A szervezet hangsúlyozottan politikailag elkötelezett volt: a demokratizálódás és az antifasiszta harc jelentették a két fő célkitűzésüket. Az MNDSZ elnöke Tildy Zoltánné volt. A szervezet eleinte főként gyermekvédelemmel, hadifoglyokkal, egészségüggyel és a szegények problémáival foglalkozott, majd a nagypolitikával is.

1945-ben megvalósult a korábban csak követelésekben, elvi síkon élő törekvés: mintegy 3 millió nő nyerte el a választójogot (1939-ben kb. 220ezren voltak az eme joggal rendelkező nők).^[6] Szintén 1945-ös vívmány volt a pályák megnyitása a nők előtt, és az 1946-ban született törvénnyel – a hittudományi karok kivételével – valamennyi egyetem és főiskola kitérte kapuit a nők előtt. Ez azonban akkor csupán elvi lehetőség volt, a nők felsőfokú tanulmányait érintő nagyarányú változásokhoz évtizedekre volt szükség.^[7] (1949-ben a nők végzettségüket tekintve csupán 0,4%-ban voltak felsőfokú végzettségűek, és 82,8%-uk 8 osztálynál kevesebbet végzett. A férfiaknál ugyanezen adatok: 2,3% illetve 81,2%.)^[8]

1946-ban ugyan az SZDP és a Kommunista Párt megállapodott abban, hogy tagjaik szakszervezeti keretek között nőbizottságokat alakítsanak az üzemekben, ez azonban nem jelentette még a nőmozgalom radikális balra tolódását. 1947-ig 66 különféle nőszervezet és női egyesület működött legálisan Magyarországon, helyet és keretet biztosítva a nők érdekérvényesítésének és különböző cselekvéseinek a jótékonykodástól a politizálásig. A nemzetközi helyzet alakulása, az 1947-es párizsi békeszerződésben kimondott, hazánkban is prolongált szovjet jelenlét, a szovjet-típusú államberendezkedés és az egypártrendszer (1948, MDP) kialakítása, a tervezőgazdálkodás bevezetése azonban megpecsételte ezen nőszervezetek sorsát, és befolyásolta, alakította az MNDSZ törekvéseit csakúgy, mint a nők mindennapi élettevékenységeinek alakulását. Az MNDSZ 1948-ra mintegy 700ezer tagot számlált, és fokozatosan, az ötvenes évek elejére kommunista vezetésű szervezetté vált, mintegy az MDP melletti „női pártként” funkcionált.^[9] Az 1949-es alkotmányban kimondták, hogy „a nők a férfakkal egyenlő jogokat élveznek”. (Az 1972-es alkotmánymódosításban ugyanez így hangzik: „a nők és férfiak egyenlő jogokat élveznek”.)

IV. Nők a munkaerőpiacon az 1940-es 50-es évek fordulóján

Az 1940-es évek végén, a fenti történések következtében hangsúlyossá vált a termelőmunka dicsérete, ami a nők tömeges munkába állítását is magában foglalta. Ehhez szükséges volt a (női) szakképzettség biztosítása, az anyákról és a gyermekevelésről való állami gondoskodási rendszer bővítése, a nők (és férfiak) nagy teljesítményekre sarkallása. Az 1950-es évek elején egy technikailag gyengén fejlett országban, ahol hatalmas ipari üzemek létesültek és megindult a termelőszövetkezeti gazdálkodás, a nők tömegeit irányították sokszor válogatás nélkül mindenféle fizikai munkára, kiterjesztve gyakran éjszakai műszakjaikat is.^[10] Az erőltetett iparosítás és a társadalmi szerkezetváltás, valamint a tervezőgazdálkodás zavarai következtében egyre nagyobb csoportokra volt jellemző az életforma-váltás, ami életszínvonal-csökkenéssel, állandósuló áruhiánnyal és fokozódó ellátási zavarokkal járt együtt, és ezen csak keveset enyhített a beszolgáltatási rendszer, a kulákosítás és a kitelepítések, illetve a békekölcsön-jegyzés.

A nők életét illető legnagyobb változás volt a hétköznapi szintjén fokozott munkába állításuk. A nők munkaerőpiaci megjelenése Magyarországon a 19. század második felében kezdődött meg nagyobb méretekben, és arányuk a két világháború között 29% körül volt. Ipari foglalkoztatottságuk hátterében – ami emelkedő tendenciát mutatott már 1945 előtt is – elsősorban a férfi munkaerő pótlása, a betanított munka térhódítása, illetve a munkaiqényes könnyűipari ágazatok (textil,

élelmiszer) előtérbe kerülése állt.^[11] A 2. világháború után hazánk történelmi öröksége is a fejletlen és korszerűtlen szerkezetű ipar volt – hasonlóan a többi szocialista országhoz. Az ipari (azon belül is a nehézipari) fejlesztés tökéhiány és korszerű technika hiánya miatt extenzív típusú gazdasági fejlesztést eredményezett, azaz nagytömegű szakképzetlen munkaerő alkalmazását, és ez vezetett a nők tömeges foglalkoztatásához. A direkt módon megvalósuló, tervutasításos gazdaságirányítási rendszer intézményi-szervezeti kereteinek kiépítése is tömeges munkalehetőségeket teremtett, és az így szükségessé vált ügyviteli alkalmazottak zöme is nő volt. Koncz Katalin szerint a női munkaerő fokozott bevonásának lényeges oka volt továbbá az alacsony bérszínvonal. A családok megélhetéséhez nem volt elegendő egy aktív kereső. Ugyanakkor a nők beáramlása a munkaerőpiacra tartósan alacsony szinten konzerválta a béreket, ördögi kör volt tehát ez a javából.^[12] 1950-64 között az ipari termelés növekedésének mintegy 3/4-ét 6 ezer új üzem adta, és 1950-75 között a hazánkban foglalkoztatott nők aránya háromszorosára nőtt a munkavállalók között.^[13] Az MDP II. kongresszusán, 1951-ben az MNDSZ akkori főtárgya, Vass Istvánné az alábbiakat mondta:

„A magyar nők is megcáfolták a női munkát korlátozni kívánó, maradi és fejlődésünket gátló álláspontot, és többek között mint esztergályosok, lakatosok, olvasztárok, kőművesek, bányamunkások, traktorosok végzik áldozatkész munkájukat.”^[14]

A dolgozó nő képe mint követendő modell a vizsgált korszakban mindvégig nagy gondossággal került megjelenítésre a sajtóban és propaganda-anyagokban is. A teljesség igénye nélkül szeretnék kiemelni néhány, a kor pártpolitikájának szellemében íródott, a hétköznapi életből vett példát. A Nők Lapja című, a korszak nőtörténetének vizsgálata szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bíró sajtótermék az 50-es évek elején rendszeresen közzétette a „Becsületkönyv” című rovatban olyan asszonyok teljesítményét, akik kiemelkedtek „jó munkájukkal és hazájuk iránti kötelességük maradéktalan teljesítésével”.^[15] Nével, lakóhelyük megjelölésével és – gyakran – fotójukkal jelentek meg azok a lányok és asszonyok a lap eme rovatában, akik esztergályosként, traktorosként, tszcs-brigádvezetőként, Közért-alkalmazottként, úttörő-vezetőként, MNDSZ aktivistaként „túlteljesítették a tervet”, vagyis felülmúlták az előírt teljesítményt a gyárban, élen jártak a beszolgáltatásban vagy a baromfi-ültetésben, beszerverték háztömbjük vagy üzemrészük női tagjait a „mozgalomba”. 1951-52-ben a Nők Lapját is áthatotta a „hurrá-optimizmus”, Sztálin dicsőítése és a sztahanovista mozgalom hirdetése. Főként a nagy ünnepek (április 4, november 7) előtt, de a mindennapok dimenziójában is szokássá vált a lapban a különböző társadalmi rétegekből és földrajzi helyszínekről kiragadott női példák, életutak és vállalások bemutatása. A főváros-vidék, fiatal-idős, munkás-paraszt-értelmiségi, az egyéni gazdálkodó-szövetkezeti és gyári munkás nő megjelenítésének „egészséges arányára” kényszerítettek a lap készítői. A pártpolitika célkitűzéseinek megfelelően a női portrék azt sugallták: minden nő, bármilyen társadalmi helyzetben és helyszínen van is, sokat tehet az ország érdekében. Külön színfoltként jelentek meg a férfias női munkát bemutató írások és képek: női ácsok, kombájnosok, szerszámgyalúsok, traktorosok és rendőrök mosolyognak a korabeli fotókról. Egy 1952-es rigmus szerint a nőknek e nehéz fizikai munkák nem jelentenek problémát, hiszen:

„Kemény élet – mégis: hogy szegné a kedvét?
Szabad asszony: hirdeti a népe győzedelmét!”^[16]

Gyakran jelentek meg tudósítások „szovjet” nőkről, akiknek a személyében követendő modellt állítottak a magyar nők elé. Egy, a lapban megjelent tudósítás szerint a szovjet családok még esténként is a Sztálin Fémüzemről beszélgetnek... Az 1953-as lapszámokban is tovább folytatódott a csikós- és bányászlanys szerepeltetése, valamint a szocialista munkaverseny újabb és újabb felhívásai: „Ütess több baromfit!”, „Kinek lesz előbb zöldfözeléke?” és hasonlók. A Nagy Imre által ebben az évben bejelentett új gazdaságpolitikának azonban hamar látszottak a hatásai a női munkaerő felhasználása, illetve az életminőség változása tekintetében is. A Nők Lapja címlapképei között ettől az évtől kezdve arányosan kaptak helyet az élet más és más dimenzióit megjelenítő nők. A munkás- és parasztasszony alakja ugyan nem tűnt el az újságból, de a gyermekét gondozó, színjátszás közben ábrázolt, népviseletben parádézó, illetve vidáman sportoló nők is felsorakoztak. Érdekes, és a korábbiakban csak alig tapasztalható momentum volt az, hogy a lap felvállalta különböző foglalkozási ágak és társadalmi rétegek nőmunkásainak együttes szerepeltetését, mint például bányász- és parasztnő. Az „internacionalizmus” jegyében a lapban egyre nagyobb számban jelentek meg más szocialista országok nőalakjai: orosz balerina, lengyel hímnő, szlovák gimnazistalány stb. Ennek a rövid, Nagy Imre nevével fémjelmezhető korszaknak a nőképe, női ideálja sokkalta színesebb, élethez közelebb állóbb volt, mint az 1948-53-as időszaké.

A nők életét érintő változásokról így írt a lap hasábjain 1954-ben Örvös Lajos:

„Csak kilenc esztendő telt azóta, hogy szabad vagy,
még változol, mint a gyermek, új fényénél a napnak,
de amit sugároz már szemed e pillanatban,
az nem múlt tekintet, az visszavonhatatlan.”^[17]

1955-56-ban a lapban jól érzékelhetően megnőtt az értelmiségi nők „becsülete”, ami tükrözta az országon belüli változásokat is. A női iskolázottság szintjének és minőségének emelése, a tudományos kutatómunkát folytató nő alakjának a kiemelése egyértelműen felzárkózott a munkás és parasztasszonyok ábrázolása mellé.

V. Anyaság és gyermeknevelés

A női foglalkoztatottság fentiekben jelzett óriási mértékű kiterjesztése nem lett volna lehetséges az 1950-es évek Magyarországon akkor, ha nem sikerült volna társadalmi szinten átvállalni a háztartási-gyereknevelési munkák egy részét, ha nem sikerült volna megosztani a családon belüli terheket, illetve emelni az iskolázottság, a szakképzettség mértékét.^[18] E dolgok tekintetében ugyan kétségkívül számos törekvés és vívmány ragadható meg a korabeli jelenségeket, törvénykezést, anya-és növedelmet, illetve nőpolitikát áttekintve, ám ki kell emelni azt a tény is, hogy a nők kénytelenek voltak – és gyakran még a mai nap is azok – elviselni az ú.n. 2. gazdaság minden tehertételét, és ezen csak kevésbé változtattak a bölcsődék, óvodák, napközi otthonok, a készételek, készruhákat és a háztartási gépeket.

1945 után, amikor a nők is nagyobb számban jelentek a politikai élet színterein, egyre több szó esett anya- és gyermekvédelemről. A Nemzetgyűlés 1946. február 13-i ülésén nagy figyelemmel és viharos tapsokkal kísérték Hajdú Ernőné, szociáldemokrata képviselő interpellációját az akkori honatyák. A képviselőasszony rámutatott ugyanis arra, hogy az ország

újjáépítésének és gazdasági fejlődésének egyik alappillére az anya- és gyermekvédelem. „Az anyaságot általában romantikus költői dolognak tekintik, de hogy anyának, dolgozó anyának lenni mit jelent, azt csak az tudja, aki elnehezülő tettel és sajtó háttal dolgozik a földeken vagy a gépek előtt, tekintet nélkül arra, hogy varrógép, írógép vagy ipari munkagép-e az.” „Tisztelet Nemzetgyűlés! Leszegezni kívánom, hogy az anyaság nem magánügy, hanem a társadalomnak tett szolgálat... (a múltban) a sokgyermekes anyákat medáliákkal tüntették ki, mint a tenyészállatokat. Mi nem óhajtunk ilyen kitüntetésben részesülni, hanem azt kívánjuk hogy a társadalom érezze: kutya kötelessége, hogy segítsen a sok gyermek felnevelésében.” – mondta.

Nem volt tehát előzmények nélkül való az a jelenség, hogy az 1950-es években az anyaság, a gyermeknevelés méltatása központi helyre került a (párt)politikában. A propaganda-anyagok, a törvények és rendeletek, valamint a sajtótermékek egyaránt a gyermekvállalás buzdítását hordozták. Nem tűnt el azonban, sőt új, differenciált formában élt tovább az „Anyasági Érdemrend” és „Érdemérem” és a sokgyermekes anyák jutalmazása. [Az Érdemrend I. fokozatát pl. a 11 v. ennél több gyermeket nevelő anyák kaphatták az 1951: 9. sz. törv. erejű rendelet szerint.]^[19] Az 1953-ban kiadott Munka Törvénykönyve 9. fejezete foglalkozott a dolgozó nők és a fiatalok védelmével. Ebben szó esett a terhes nők egészségvédelméről is (94. §). A szülési szabadság ekkor 12 hét volt és szülés előtt és után két részletben kellett kiadni, vagy szülés után egyszerre kivenni. Fizetett szoptatási időt is előírt a jogi szöveg, 9 hónapon át.^[20]

Ugyancsak 1953-ban született minisztertanácsi határozat az anya- és gyermekvédelem továbbfejlesztéséről (1004:1953. sz. határozat). Eszerint „... a legfőbb érték az ember, (ez) egész népünk közös ügyévé teszi a házasság, a család, az anyaság és a gyermek fokozott védelmét.”^[21]

Ebben a határozatban rendelkeztek a terhes anyák védelmének fokozásáról (védőnői, falusi szakorvosi hálózat bővítése stb.), az ingyenes csecsemőkelengyéről, amelyet 1953. március 1-től 400 Ft. értékben megkapott minden olyan anya, aki részt vett a 3 előírt orvosi vizsgálaton. (A kelengye pelenkából és ruházati cikkekből állt.) A minisztertanács határozott a TB juttatásokról (terhességi- és gyermekágyi segély valamint anyasági segély) és döntött a családi pótlék összegéről.

Ezzel az anya- és gyermekvédelmi programmal szorosan egybekapcsolódott a bölcsődék és csecsemőotthonok fejlesztése (1954-ig duplájára kellett emelni a férőhelyek számát), valamint a gondozás minőségének javítása. A határozat szerint bölcsődei és óvodai férőhelyeket főleg „a jelentős új ipari településeken kell létesíteni. Az új háztömbök tervei a tömb lakói gyermekeinek részére szükséges bölcsőde és óvoda tervét is tartalmazzák.”^[22]

Kimondták a terhes női otthonok létesítését, az egyedülálló anyák ellátására. Budapesten 70, Sztálinvárosban és Miskolcon 100-100 férőhelyes intézményt kellett felállítani.

Az 1953-ban kelt 8. sz. minisztertanácsi rendelet intézkedett a gyermektelenek adójáról. Ezt azoknak az önálló keresettel vagy jövedelemmel rendelkező férfiaknak és nőknek kellett fizetniük, akik 20. életévüket betöltötték, és nem volt saját vagy örökbe fogadott gyermekük. (Férfiak 50, nők 45 éves korukig voltak fizetéskötelezettek, az adóalap 4%-a erejéig; a háztartási alkalmazottak pedig havi 15 Ft-ot fizettek.)^[23]

E törvényeket és rendeleteket az országos lapokban részletesen ismertették. Mellettük közöltek olyan „olvasói leveleket”, amelyek méltatták ezeket az intézkedéseket, és az 1945 előtti évtizedekkel állították szembe az 50-es éveket: a nyomorúsággal a jólétet. A Nők Lapja oldalai benépesültek nevető kisgyerekek és boldog édesanyák képeivel. A szocialista országokban megélhető „napsugaras gyermekek” képét a kapitalista országok gyermekeinek sorsával is összehasonlították. „Míg a tőkés országokban és a gyarmatokon éhezés, tudatlanság, nyomor és betegség a dolgozók gyermekeinek sorsa, addig a Szovjetunióban és a népi demokráciákban jólétben, vidáman élnek a kicsinyek” – írta 1952-ben a Nők Lapja.^[24]

Az MNDSZ 1952-ben megtartott III. kongresszusán az anyák, a nők feladatává tették a „**békeharcot**”, a gyermeknevelés ügyét is ezzel kapcsolták össze. Egy, a lapból való képaláírás szerint a „nő nem azért neveli kicsi fiát, hogy az imperialisták gyalázatos háborújának legyen áldozata – gyermeke békés, boldog jövőjéért akar küzdeni...”^[25]

Az anyaság, gyermeknevelés dicsőítését több korabeli „költeményel” is bizonyíthatjuk.

VI. Házimunka, háztartás

A munkavállaló és gyermekeket világra hozó nő eszménye mellett a házimunkát leleményesen végző és ízlésesen, divatosan öltözködő nő képe is hozzátartozott a korabeli „ideális nő” leírásához. Vitathatatlan tény, hogy számos intézmény és késztermék próbálta ellensúlyozni a jelentősen lecsökkent, házimunkákra fordítható időt. Az üzemi étkezők, a háztartási gépek és a készülékek azonban csak kevéssé tudták tehermentesíteni a – sokszor nehéz fizikai munkát végző – dolgozó nőket, éppen azért a női lapok megteltek a takarékoságot és ésszerű munkaszervezést méltató cikkekkel.

A Nők Lapja „Okos Kata levelesládája” című rovata helyet adott a nők apró-cseprő panaszait taglaló leveleknek, és megoldási javaslatokat is kínált a problémákra. A legtöbb gondot a rossz minőségű közétkeztetés és a bolti visszaélések okozták. Az üzemi kosztról szóló alábbi leírás 1952-ből való: „tölkfözelék gemkapoccsal, rántottleves fadarabokkal, csirkecsontok a mákóstésztában”.^[26] Néhány kiragadott példa a panaszáradatból: nem elég illatos a szappan, nem lehet üvegbilit kapni, túl vastag zsírpapírba mérik a drága zsírt, lisztet szórnak a bolti mérlegre stb.

A Nők Lapja számtalanszor közölt Közért reklámokat, gyorsan elkészíthető recepteket és heti étrend-összeállításokat, és rendszeresen javasolta a heti és napi munkaterv elkészítését a háztartási munkákat illetően. Teljesen egyértelmű ezekből az írásokból, hogy nem volt szokásos vagy általános a családtagok közötti munkamegosztás, legfeljebb a „gyerekek bevonása” kapcsán. Egy 1953-as cikk szerint, mely „Jut idő mindenre” címmel jelent meg, a nő „keljen fel, mielőtt a család felkel”. A családtagok „feladata” az írás szerint csak az, hogy mosdás után üljenek reggelihez, és amikor mindenki jóllakott, a nő elmosogat, felmossa a konyhát, beágyaz, kiszellőztet, port töröl – és így délután örömmel jöhet haza munkahelyéről a tiszta lakásba, és „csak” főznie kell.^[27] Számos korabeli forrásból tehát egyértelműen kiolvasható, hogy az 1945 utáni társadalmi-gazdasági változások ellenére, a nők tömeges munkavállalását követően sem tűnt el egyáltalán a hagyományos nőideál. A nőktől tehát egyrészt a férfikkal hasonló munkavállalást vártak el, másrészt viszont továbbra is elvárták tőlük a gyermekszülést,

a háztartás vezetését, a szakképzettség vagy diploma megszerzését és ráadásul azt is, hogy legyenek mindig csinosak és ápoltak, békeharcosok és sztahanovisták. S ugyan a mind nagyobb számban jelenlevő háztartási gépek segítettek volna a nők munkáját, az MNDSZ 1954-es felhívása szerint a villanyárammal való takarékoskodás miatt reggel fél 7-től fél 9-ig és este 5-től 10-ig nem volt szabad villamos háztartási gépeket működtetni.^[28] (Ez volt az a két napszak, amikor a nők házi munkákkal foglalkozhattak!)

VII. A nők képzése

Az 1868-as népoktatási törvényben – mely az intézményesült leánynevelés kapcsán is sarkalatos pontja a magyar oktatástörténetnek – egységes 6 osztályos kötelező képzést írtak elő minden 6 és 12 éves kor közötti gyermekeknek, nemétől függetlenül. Középiskolák tekintetében azonban egészen 1948-ig többé-kevésbé lényegesen eltértek egymástól a különböző típusú és fenntartású fiú- és leányiskolák.^[29] Mészáros István írja, hogy már a 19. század második felében megjelent új nevelési ideálként „az önálló, saját szellemi munkájából élő nő típusa”.^[30] Az általános és „praktikus” ismeretek elsajátítása mellett tehát a leány-középiskolákban különböző foglalkozásokra való előkészítés is folyt már a 19. század közepétől. A 20. század húszas éveiben jelentősen differenciálódtak a fiú- és leányközépiskolák, 1934-ben azonban az egységesítés szellemében született meg a XI. törvény, mely egyetlen fajta gimnáziumról, illetve leánygimnáziumról rendelkezett.^[31] A két típus mindegyike 8 osztályos, érettségi vizsgával záruló iskola volt, közel azonos óraszámúval, szinte azonos tantárgyi struktúrával. Az egyes tantárgyak óraszámát vizsgálva azonban tapasztalhatunk eltéréseket: a lányok az első két évben nem tanultak latint, a fiúk pedig németet; a lányoknál alacsonyabb óraszámú foglalkoztak testgyakorlással, ugyanakkor számukra 1-4. osztályban kötelező volt a kézimunka, ami viszont a fiúgimnáziumokban hiányzott.^[32] Az 1938: XIII. tc. szerint nőnevelő intézetnek nevezett 8 osztályos leányiskolákat is létrehoztak, ahol a latin helyett még egy élő idegen nyelvet tanítottak.

1945 tavaszán 126 gimnázium és 47 leánygimnázium volt Magyarországon. Ugyanettől az évtől egy miniszteri rendelet szellemében megkezdődött a 8 osztályos általános iskolák létrehozása, ezzel párhuzamosan a középiskolák 4 osztályossá alakítása.^[33] (Az 1934-es 11. törvénnyel létrehozott középiskolákat az 1951. évben kiadott 14. sz. törvényerejű rendelet szüntette meg.) Az 1948-as iskolaállamosítást követően 1949-ben valamennyi középiskola „gimnázium”-má alakult át.^[34] Elmosódott tehát a fiú- és leányiskolák közötti különbség.

Alapos kutatások volnának szükségesek annak feltárására, hogy hogyan történhetett meg mindez akkor, amikor meg sem száradt még a festék azon kiadvány lapjain, amelyet 1947-ben az MKM jelentetett meg, és amelyben az egyik szerző, Gőnyei Antal hangsúlyozta a nemek között fennálló különbségeket és az ebből következő nevelési sajátosságokat.^[35] Nyilvánvalóan magyarázat milderre az a balra tolódás, amely az 1947-es választások, majd az MDP megalakulása után a magyar oktatásügyet is lényegesen megváltoztatta. Gőnyei Antal 1947-ben még a polgári társadalom tagjaként, azon társadalom fejlődését előmozdítandó írta le gondolatait a lánynevelésről, fejtegetve, hogy „a nő elsősorban és majdnem kizárólag *anya és háziasszony*. Ezért főleg azokra az ismeretekre kell oktatni és azokat a készségeket kell biztosítani számára, amelyekkel férjét boldoggá teheti és gyermekeit helyesen felnevelheti.”^[36]

Ugyanakkor már az ő írásán is érződött a szovjet politikai (és pedagógiai) nézetek hatása: hangsúlyozta, hogy a fiúk és lányok között fennálló sok különbség csupán a társadalmi környezet és a nevelés eredménye, és idővel e különbségek megszüntetésére is sor kerülhet. Ehhez azonban ő szükségesnek vélte a nemek alaposabb biológiai, pszichológiai megismerését. Gőnyei két érdekes szovjet példát emelt ki a lányoktatás tekintetében: a különbségekről szólva hivatkozott az 1928-as első szovjet ötéves tervre, melynek megvalósításához szükséges volt a fiúk és lányok együttes – különbségtétel nélküli – polytechnikai képzése. Másrészt a koedukáció kapcsán megemlítette, hogy a Szovjetunióban sokkal kisebb a szexualitás jelentősége, mint más európai országokban, mert a fiúk és lányok „a pubertás és az ifjúság korában elsősorban a külvilágot kívánják a maga teljes egészében, igazságában és cselekvési jellegében megragadni, (és ez) a szexualitás szükségét háttérbe szorítja”.^[37] Gőnyeinek a nemek megismerésének szükségességére vonatkozó megállapításai nemigen tükröződtek a későbbi pedagógiai törekvésekben. Annál gyakrabban találkozhatunk az 1950-es 60-as évek tanterveiben olyan megfogalmazásokkal, melyek az egyéni különbségek megszüntetését irányozták elő.^[38] A nembeliség, a szexualitás, az egyéni tulajdonságok háttérbe szorítása a „közösségi” ember nevelésének igenlésével magyarázható.

Az 1950-es tanterv szerint az általános gimnázium célja az volt, hogy „tanulóifjúságunkat népköztársaságunk öntudatos, fegyelmezett állampolgárává, a dolgozó nép hűséges fiává, a szocializmus építőjévé nevelje – a közösség, a nép, a haza önzetlen szolgálatának, a munka szeretetének és megbecsülésének, a nemzeti függetlenség, a dolgozók nemzetközi harca érdekében való önfeláldozásnak és bátorságnak szellemében.”^[39] Nem tettek tehát semmiféle nemi megkülönböztetést a kívánatos embereszmény leírása során a szöveg korabeli alkotói. A „dolgozó nép hűséges fia” kifejezés magába foglalta a lányokat is, bár ez elég bizarr szóhasználat. (Helyesebb lett volna például a „gyermeke” kifejezés...)

VIII. Női divat

Aki életben maradt, az élvezni akarta a békét. A minőségi élethez hozzátartozik a szép, izléses ruhák viselése is. Miként F. Dózsa Katalin kutatásai mutatják, még a II. világháború utáni nehéz években is rendeztek divatbemutatókat Magyarországon, ám a ruhák nem „drága divatfantáziák” voltak, hanem egyszerű, a dolgozó nőknek való viseletek, melyeket MNDSZ tagok mutattak be, nem pedig „kitenyészett” és lefogyasztott manökenek.^[40]

Hazánkban is óriási fellendülésnek indult a konfekcióipar, felismerve a nagy üzleti lehetőségeket. „Kész ruhát vesz már a nép, / olcsó, tartós, mindig szép!” – hirdették a korabeli plakátok. Christian Dior ugyan 1947-ben „bombát robbantott” a divat nemzetközi világában, hiszen kitalálta újra a nőies nőt, ám a népi demokráciák területén ezt nem nézték jó szemmel.

1947 augusztusában az „Asszonyok” című lap vészt kongatott, „Reakciós divat” címmel: „Az új ruhákat a dologtalan nőknek tervezték. (...) Az új divat virágszálnak akarja a nőket. (...) melyik nő engedheti meg magának azt a luxust, hogy reggeltől estig virágszál legyen? (...) Osztályharcos divat ez. Önagyságáék osztályaiért harcol. Azokért, akiknek más gondjuk sincs, mint hogy napszámba bűvös-bájosak legyenek. Ez a legreakciósabb divat, amit valaha kitaláltak.”^[41]

1950-től aztán a divatot is „államosították” Magyarországon: ekkor alakult meg a Ruhaipari Tervező Vállalat, és ekkor indult a Nők Lapja illetve az Ez a divat című lap, melyek a magyar nők legfőbb olvasmányai lettek évtizedekre. Ennek az évtizednek az első felében a „burzsoá” divatot (rúzs, körömlakk, bizsu, dekoltázs és finom kelmék) kiszorította a „puritán munkáserkölc”. A divatbemutatókon dolgozó nők szerepeltek, és az elszakíthatatlan Guttmann nadrág lett a divat (3 férfi és 3 nő próbálta széttépni a reklámokban, sikertelenül...)[42] A konfekcióiparban is létezett a tervezdálkodás a „tudományos alapokra fektetett” szovjet minta követése. Egy, a Nők Lapjában 1951-ben közölt kritika azonban megmutatta a problémákat: nyilvánvalóvá vált, hogy a „konfekcióméret” a legtöbb nőre és férfire nem jó!

Bár az 50-es években kezdett megszűnni az anyagihiány, teljesen keresetfüggő volt az, hogy egy nő selyem, karton vagy flanell-anyagból készült blúzt hordott-e.[43] Ez volt az a korszak, amikor a vicc szerint „ha valaki az utcán nem lódenkabátban, svájci sapkában volt, s a tetejében nem is volt állapotos, az csak külföldi lehetett!”[44]

1952-ben a Nők Lapjában ismertették az „átlagos magyar dolgozó nő”, Erzsi ruhatárát. Valószínűleg ő is flanell-blézert, lódenkabátot és svájci sapkát viselt: „Erzsi helyes fiatalasszony. Nincs két szekrény ruhája – mégis mindig jólöltözött: minden alkalomra van megfelelő ruhadarabja. Szerényruhatárát választékosan, ízlésesen állította össze. Nem rakja tele magát mütyürkével. Kevés pénzből, jó beosztással mindig ízléses és csinos.”[45]

Közismert tény viszont az, hogy a szocialista tábor „nemzetközi” ruházati versenyein az 50-es évek elején Magyarország mindig sikeresen szerepelt: örökös második volt – a Szovjetunió mögött. A gyöngyökkel dúsan hímzett nehézselyem estélyi ruhát, mellyel hazánk az 1954-es lipcsei vásáron szerepelt, valószínűleg kevés munkásnő viselhette (volna).[46]

Ez a Nagy Imre-korszak változásai ellenére is így volt, jóllehet, a gazdaságpolitikai változások még a divat színterén is hatottak. 1953 júliusától kezdve számos importáru került forgalomba Magyarországon az NDK-ból és Lengyelországból behozott kozmetikumok, szövetek, román bőrcipők és szovjet karórák. A Nők Lapja hasábjain rendszeresen közölték a budapesti piaci körséták tapasztalatait: az Úttörő Áruházban és ruházati üzletekben megjelentek a különféle szövetek, és elődeink lelkesen üdvözölték a Kék-vörös nevű pipereszappant.[47]

A ruházkodás mellett ekkoriban már egyre hangsúlyosabbá vált a szépségápolás, és a kozmetikai ipar is kezdett fellendülni. Gyakorivá váltak a kozmetikai bemutatók, amelyek során gyári munkásnők arcát sminkelték. Központi téma lett a női lapokban az, hogy hogyan lehet eltávolítani a por vagy gépolaj okozta szennyeződések a traktoros-, bányász- vagy esztergályos lányok bőréről.[48]

Nagy Imre miniszterelnöksége alatt jól érezhetően javultak az életviszonyok, kissé lazultak a kötöttségek, és ez lehetővé tette a nők számára is az önmagukkal való fokozottabb törődést. A divat- és szépségipar – mint mindig – az 50-es években is érzékeny barométerként reagált a változásokra. Az egyén, a többiekől – ruhája okán is – eltérő egyéniség mellett felértékelődött a család, az otthon jelentősége is. A női lapokban a munkás- és parasztasszonyok mellé 1954-től felzárkóztak a népművészeti ruhákba öltözött lányok és asszonyok. A „népies nő” még az 1953-as anya-kultusz ideálját is lekörözte.[49]

A hímzések, horgolások, szövések nagy pillanata volt ez az időszak. Ugyanakkor jelent meg a lapokban a sportos nő alakja is, képriportokban mutatták be a síeléshez, korcsolyázáshoz és evezéshez hordható ruhadarabokat.[50] Míg a korábbi években mintegy „egyenruhába” bújtatott nők jártak az utcákon, az 1954-55-ös év elhozta újra a nőiesség, az egyéniség vállalásának kultuszát.

IX. Zárszó

Az 1950-es évek elején a pártpolitikai irányelvek végrehajtása, a tervezdálkodás, a fokozott iparosítás következtében a hivatalos dokumentumokban, a média termékeiben, az oktatáspolitikai iratokban egészen másféle nőeszményt vázoltak elérendő (követendő) példaként, mint a korábbi évtizedekben. A források szerint a nőtől elvárták azt, hogy a legkülönbébb szerepeit összeegyeztesse, melyek egy része nembeliségből, másik része állampolgári mivoltából, harmadik része pedig a gazdasági életben (gyakran kényszerűségből) vállalt feladataiból következett. Ezekben az években is elvárták a nőtől, hogy jó anya, gondoskodó feleség, csinos hölgy, kitűnő és leleményes háziasszony legyen, mindemellett pedig minél műveltebb, szellemi és fizikai munkák kapcsán is remekül teljesítő, politikailag képzett (szocialista, internacionalista gondolkodású), emberbarát lény. A sok gyermeket vállaló, politikailag elkötelezett, traktort vezető csinos nő lett az eszménykép, aki annak ellenére, hogy éjszakánként tankönyvei fölött görnyed, férjének horgolt nyakkendővel és konyhaművészeti remekével kedveskedik... [51]

JEGYZETEK

1. Fohlen, Claude: A nő a társadalomban. In: Világtörténet, 1982/2. 85. o.
2. Glatz Ferenc: Az ú.n. Kádár-korszak kutatásáról. História, 1991/4. 2. o.
3. Uo. 3. o.
4. Uo. 4. o.
5. Bassa Endre: Mit kell tudni a nőmozgalmakról? MNOT-Kossuth, Budapest, 1982. 101. o.
6. Bassa i. m. 101-103. o.
7. Uo. 108. o.
8. Koncz Katalin: Nők a munkaerőpiacon. KJK, Budapest, 1987. 368. o.
9. Bassa i. m. 109-111. o.

10. Bassa i. m. 110. o.
11. Koncz i. m. 83. o.
12. Uo. 113. o.
13. Uo. 121. o.
14. Idézi: Bassa i. m., 110. o.
15. L. pl.: Kiemelkedő nők – Becsületkönyv c. rovat, Nők Lapja, 1952. április 3. 1. o.
16. Kónya Lajos: Rendőrlány a Széna téren. Nők Lapja, 1952. április 24.
17. Örvös Lajos „verse”, Nők Lapja, 1954. április 1. 1. o.
18. Koncz K. i. m. 126. o.
19. In: Törvények és törvényerejű rendeletek és minisztertanácsi rendeletek – 1951. Budapest, 1952., 68-69. o.
20. Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye. Budapest, 1953., 134-135. o.
21. Uo. 174. o.
22. Uo. 176. o.
23. In: Törvények és törvényerejű rendeletek és minisztertanácsi rendeletek – 1953. Budapest, 1953., 70-71. o.
24. Nők Lapja, 1952. április 3.
25. Nők Lapja, 1952. május 22. 2. o.
26. Nők Lapja, 1952. április 10.
27. Nők Lapja 1953. február 12.
28. „A takarékos asszony”. Nők Lapja 1954. március 18.
29. Erről lásd többek között: Mészáros István: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 1916-1948. c. könyvét. Akadémiai K., Budapest, 1988. 107-113. o.
30. Uo. 107. o.
31. Magyar Törvénytár. 1934. évi törvénycikkek. Budapest, 1935. 82-97. o.
32. L.: Mészáros I. i. m. 117. o.
33. Uo. 119. o.
34. Pedagógiai Lexikon, II. k. Főszerk.: Nagy Sándor; Akadémiai, Budapest, 1977. 32. o.
35. Gőnyei Antal: Fiúk és leányok. In: Tanítás és értelmi fejlődés. MKM, Budapest, 1947. 128-136. o.
36. Uo.
37. Uo. 136. o.
38. L. pl.: Tanterv és utasítás az általános iskolák számára. Tankönyvkiadó, Budapest, 1962.
39. Ped. Lexikon, II. k. 32. o.
40. F. Dózsa Katalin: Magyar divattörténet 1945-49. In: História, 1991/4. 22-24. o.
41. F. Dózsa Katalin: i. m. 23. o.
42. Uo. 24. o.
43. F. Dózsa Katalin: Magyar divattörténet II. 1949-58. In: História, 1991/5-6. 50-51. o.
44. Uo. 50. o.
45. Uo. 51. o.
46. Uo. 51. o.
47. Nők Lapja, 1953. július 16. és szeptember 3.
48. Pl.: Nők Lapja, 1953. január 1.
49. Lásd pl.: Nők Lapja, 1954. április-júniusi számokat
50. Lásd pl.: Nők Lapja, 1954. március 25. és május 13. számok
51. E tanulmány írója kutatása későbbi fázisában tervezi az 1950-es évek magyar női sajtójának szisztematikus feltárását, a korabeli sajtótermékek által közvetített nőkép feltárását és kortörténeti keretek közé ágyazott bemutatását.

Pécsi Tudományegyetem — BTK – Neveléstudományi Intézet – Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszék
H-7622 Pécs, Ifjúság u. 6. — Tel: (72) 503-600 / 4366
© Dr. Kéri Katalin tanszékvezető egyetemi docens, 2004 (kerik@btk.pte.hu)